Anul 1919, anul crizelor politice şi al conflictelor de după război

Dr. Augustin ŢĂRĂU*

Sfârşitul Primului Război Mondial găseşte Europa ruinată şi înglodată în datorii. Colapsul economic şi penuria alimentară, care au însoţit dezastrul, au creat condiţii favorabile dezvoltării unor mişcări sociale radicale, consolidate şi mature. Un sentiment de egalitate şi solidaritate în suferinţă se înfiripase în conştiinţa întregului proletariat al continentului şi el a generat în curând un val de ură împotriva categoriilor sociale socotite că se fac vinovate de declanşarea uriaşei conflagraţii mondiale, aici înscriindu-se familiile dinastice, clasele moşierilor şi burghezilor, cadrele superioare ale armatei şi în general toţi reprezentanţii forţelor conservatoare.

În Ungaria, confruntată şi ea cu asemenea dificultăţi, puterea a fost preluată de contele Károlyi Mihály, cu sprijinul unanim al Consiliului Naţional, înfiinţat pe 25 octombrie 1918. Astfel începea aşa numita „Revoluţie a crizantemelor”, cu un program politic reformator pe parcursul căruia guvernul Károlyi a introdus votul universal şi direct, în perspectiva unui viitor scrutin, a pregătit condiţiile pentru declanşarea reformei agrare, cu despăgubirea moşierilor ce urmau a fi expropriaţi, iar naţiunilor conlocuitoare le-a acordat statutul de autodeterminare, în speranţa că acestea, de îndată ce se vor fi organizat, vor solicita să fie incluse într-un prognozat stat federal maghiar[1].

Cu toate că guvernul maghiar a recunoscut fără obiecţii geneza primelor state noi ce s-au conturat la sfârşitul războiului pe ruinele fostelor imperii continentale, precum Austria, Polonia, Cehoslovacia şi Ucraina, membrii cabinetului mai nădăjduiau în perfectarea unei păci favorabile, de pe urma căreia să poată menţine cât de cât integritatea teritorială a vechiului regat ungar. De materializarea acestui deziderat depindea până la urmă menţinerea la putere a grupării focalizate în jurul contelui Károlyi Mihály, pentru că doar păstrarea vechilor fruntarii ar fi fost în măsură să satisfacă naţionalismul sădit de-a lungul veacurilor în mentalul ungurilor. În derularea acestui proiect, Consiliul Naţional l-a numit preşedinte a tinerei republici pe Károlyi, pe 11 februarie 1919, iar postul său de premier a fost preluat de Berinkey Dénes[2].

În economia planurilor maghiare de păstrare a unei oarecari „integrităţi” teritoriale a viitorului stat maghiar, fie el şi „federat”, se înscrie şi proiectul american „Inquiry”, de reorganizare a fostei monarhii austro-ungare, finalizat în primăvara anului 1918. Aşadar, în septembrie 1917, Comisia Americană de Pregătire a Păcii, cunoscută şi sub numele de „Comitetul Inquiry”, sau pe scurt „Inquiry”, îşi începea activitatea de elaborare pe baze „ştiinţifice” a proiectului american de pace. Echipa „Inquiry” şi-a desfăşurat cercetarea la Universitatea Yale, sub coordonarea cunoscutului istoric Charles Seymour. Au mai făcut parte din echipă Clive Day, un bogat istoric de la Yale, şi doctorandul la Harvard Robert J. Kerner, din Missouri.

---

[1] Gheorghe Buzatu, Marusia Cârstea, *Europa în balanţa forţelor (19191-1939)*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2011, p. 246

[2] Berinkey Dénes Ottó s-a născut în 17 octombrie 1871, la Csúz, a fost avocat, profesor de drept, politician naţionalist radical, ministru al Justiţiei în guvernul Károlyi Mihály şi premier al Ungariei, după alegerea lui Károlyi în funcţia de preşedinte. Cf. Chris Cook, Bob Moore, Tim Kirk, *Sources in European Political History*, Volume 2: *Diplomacy and International Affairs*, Macmillan Press, London, 1989, p. 12

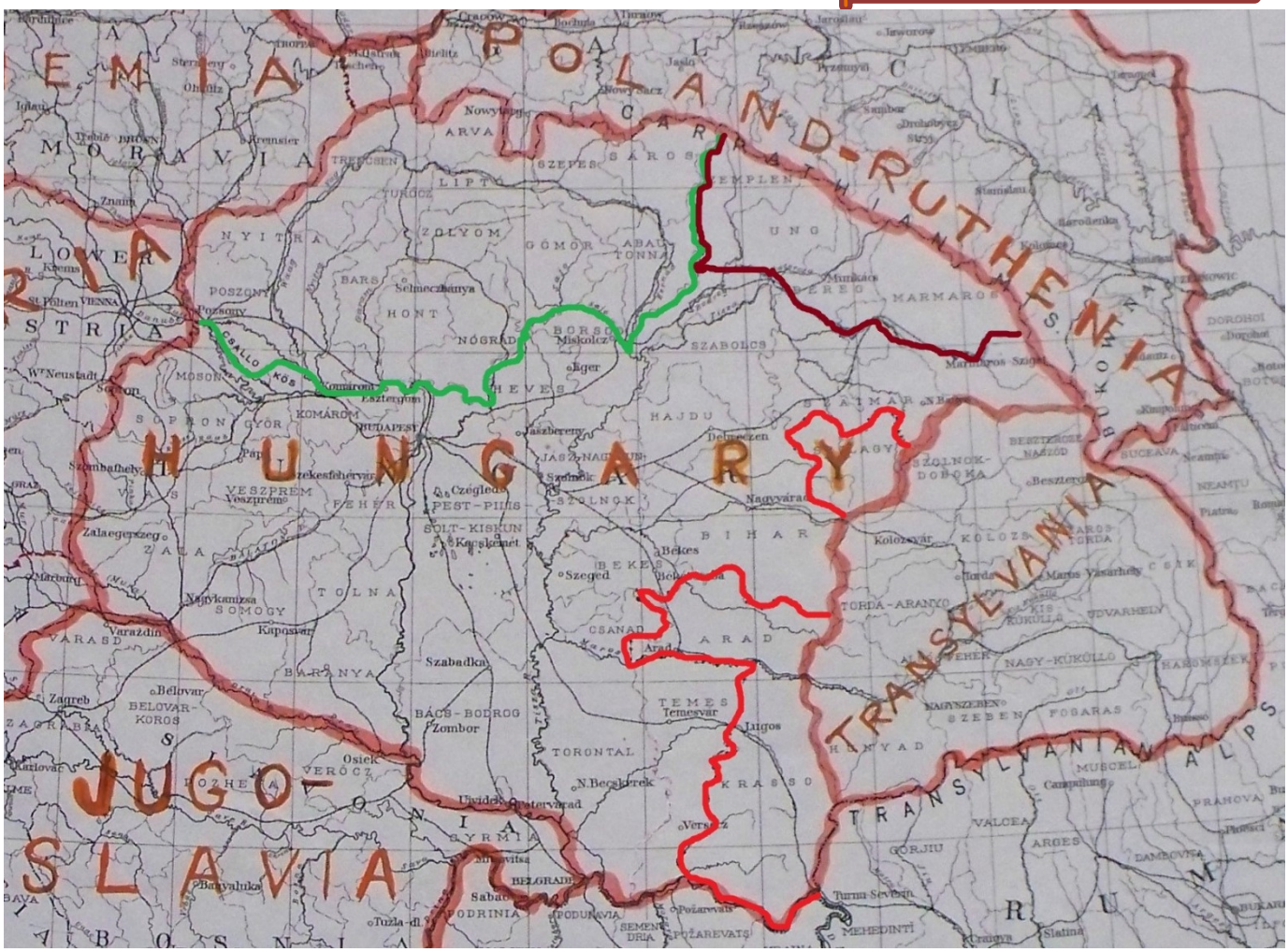

Charles Seymour: *Federalization of Austria-Hungary with Current Borders (Map Explained), May 25, 1918* [Inquiry # 509]

Seymour nu se preocupase până atunci de istoria monarhiei austro-ungare, aşa că a trebuit să-şi pornească cercetarea de la zero în acest domeniu. De aceea, cea mai importantă lucrare a sa în această materie a fost propunerea de reorganizare federativă a monarhiei dualiste, înregistrat pe 25 mai 1918. Este unul dintre puţinele rapoarte care s-au mai păstrat însoţite şi de o hartă. Celorlalte materiale, aduse la Paris, li s-au extras hărţile, pentru uşurarea transportului, după care au fost returnate în Statele Unite în vrac şi depuse la Arhivele Naţionale Americane[3]. Frontierele propuse de Seymour în mai 1918 sunt de departe cele mai favorabile punctului de vedere maghiar, deşi la acea vreme nici un politician maghiar nu le-ar fi putut accepta. În lumina celor hotărâte prin Tratatul de la Trianon, propunerea americană reprezintă însă o mostră de istorie alternativă, din categoria „ce s-ar fi întâmplat dacă?”.

În paralel însă cu evoluţia grupării democrat-naţionaliste, în viaţa politică a ţării au început să se manifeste tot mai vocal formaţiunile de stânga, în special extrema comunistă alcătuită din prizonieri maghiari repatriaţi din Rusia. Pe 29 noiembrie 1918, grupusculul comunist se va constitui în Partidul Comuniştilor din Ungaria şi va funcţiona ca secţie externă a Internaţionalei Comuniste (Komitern), autointitulată partid universal al proletariatului. Pe 7 noiembrie 1918 apare şi este difuzat primul număr al organului de presă al comuniştilor unguri, „Vörös Újság” (Ziarul Roşu), ale cărui pagini vor găzdui o avalanşă de promisiuni privitoare la rezolvarea problemelor stringente cu care se confrunta societatea maghiară, precum eradicarea şomajului, mărirea salariilor, pensii pentru invalizii de război şi pentru văduvele celor căzuţi pe front, locuinţe sociale categoriilor defavorizate şi, în general, protecţia populaţiei în cazul unei intervenţii militare din partea vreunui stat succesoral, în acest sens alimentând opinia publică cu veşti privind înaintarea Armatei Roşii, prin Galiţia şi Ucraina, în sprijinul Ungariei[4].

*

[3] Magda Ádám, *Woodrow Wilson and the Successor States*, în „Dabubian Historical Studies”, vol. I, no. 4/1987, p, 27

[4] Bödök Gergely, *Vörös és Fehérterror Magyarországon (1919-1921)*, (Teroarea roşie şi cea albă din Ungaria, 1919-1921), Eszterházy Károly Egyetem Történelemtudományi, Eger, 2018, p. 107

În ce ne priveşte, noua administraţie românească a Transilvaniei a luat măsuri de întărire a capacităţii de apărare militară a provinciei şi a menţinerii ordinii încă din primele zile ale anului. Astfel, pe 1 ianuarie 1919, „Sfatul Armatei şi Siguranţei Publice" româneşti din Sibiu a lansat un nou apel, prin care solicita tuturor cadrelor militare române ale fostei armate austro-ungare să se prezinte în faţa autorităţilor pentru a fi luate în evidenţă şi pentru a se pune la dispoziţia acestora[5], în vreme ce administraţia centrală de la Bucureşti a dispus relocarea unor unităţi militare din vechiul Regat în Ardeal, cum a fost şi mutarea Regimentului 24 Infanterie din Tecuci la Alba Iulia, eveniment sărbătorit cu mare fast şi bucurie de populaţia oraşului[6]. În cursul aceleaşi luni noul prefect, dr. Ioan Pop, a solicitat Consiliului Dirigent îngăduinţa de a strămuta reşedinţa judeţului de la Aiud la Alba Iulia[7]. Apoi unităţi ale armatei române s-au cantonat la Huedin şi şi-au organizat posturi avansate în Carpaţii Apuseni, în apropierea liniei de demarcaţie stabilită de puterile Antantei între teritoriul controlat de forţele române şi cel controlat de forţele maghiare[8].

Şi pentru că manifestările ostile instalării autorităţii româneşti în Ardeal au început să se înmulţească în unele localităţi locuite de minorităţile etnice, comandantul trupelor româneşti staţionate la Cluj, la sugestia generalului Berthelot, a emis un ordin cu privire la pedepsele ce se vor aplica tuturor acelora care vor mai defăima naţiunea română, vor nedreptăţi, batjocori sau maltrata vreun român, chiar şi din zonele încă neocupate încă de ostaşii români[9]. Ostilitate faţă de români au manifestat şi trupele sârbeşti de ocupaţie din Banat, comportamentul abuziv al acestora determinând puterile Antantei să decidă înlocuirea lor cu altele franceze[10]. Însă nu toţi minoritarii au fost încercaţi de antipatii faţă de stăpânirea românească, ci o parte a acestora, e drept că un număr infim şi dintre cei cu stare materială, şi-au adus brusc aminte de originile lor româneşti şi au încercat să intre în graţiile noilor autorităţi invocându-şi vechile rădăcini valahe. Aşa s-au prezentat în faţa Comenduirii din Cluj cei din neamul grofilor Teleki şi Jósika, cu hârtii doveditoare ale stirpei lor ancestrale, exemplu urmat apoi şi de cei din spiţa Bethlen, Mailáth, Nopcsea şi Kendefi[11].

Apoi, la sfârşitul lunii ianuarie, generalul Traian Moşoiu, comandantul Trupelor din Transilvania, a emis şi el o ordonanţă cu privire la interzicerea portului uniformelor armatei austro-ungare, începând cu 1 martie 1919, şi în legătură cu sancţiunile ce se vor aplica celor care nu se vor conforma sau care vor aduce jigniri sentimentului naţional românesc[12], urmată de o alta referitoare la pedepsele ce se vor aplica tuturor celor care îi vor nedreptăţii în orice fel pe românii ardeleni pentru sentimentele lor naţionale[13]. Pe 4 februarie, Consiliul Dirigent a emis ordinul de mobilizare a românilor ardeleni din contingentele 1896-1898 în vederea constituirii „Corpului Voluntarilor Români"[14], corp de armată ce avea să servească sub comanda Armatei Române. O lună mai târziu, un prim regiment de voluntari români constituit pe teritoriul Rusiei, din prizonierii ardeleni din Siberia, a sosit la Alba Iulia şi de acolo s-a deplasat la Sibiu pentru a fi încadraţi în „ordinea de bătaie" a Armatei Române[15].

Aparatul propagandei maghiare ostile unirii Transilvaniei cu România a lansat ştirea mincinoasă, difuzată de jurnal budapestan „Az Est", cum că adeziune populaţiei săseşti la actul unirii s-ar fi făcut la presiunea Consiliului Dirigent sau la ameninţarea armatelor române, informaţie dezminţită imediat de către Consiliul Naţional al Saşilor din Ardeal[16], opţiunea minorităţii germane fiind reiterată public câteva zile mai târziu prin glasul preşedintelui acesteia[17], Rudolf Brandsch[18], şi oficializată pe 8 ianuarie 1919 în

---

[5] *Provocare. Sfatul armatei şi al siguranţei publice*, în „Alba-Iulia", nr. 1, din 7 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 6
[6] *Sosirea Regimentului 24 Dorobanţi la Alba-Iulia*, în Idem, nr. 2, din 1/14 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3-4
[7] *Administraţia comitatului Albei-Inferioare în mâinile Românilor*, în *Ibidem*, p. 1
[8] *Armata română*, în „Tribuna Bihorului", nr. 1, din 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, Oradea, p. 3
[9] *Comandantul oştirilor româneşti din Cluj*, în *Ibidem*
[10] *Sârbii*, în *Ibidem*
[11] *Nemeşii unguri din Ardeal*, în *Ibidem*, p. 4
[12] *Ordonanţa nr. 2. Portul uniformelor străine*, în „Alba-Iulia", nr. 4, din 15/28 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3
[13] *Ordonanţa nr. 5. Pedepsirea prejudiţiilor din cauza unei atitudini nefavorabile Românilor*, în *Ibidem*, p. 4
[14] *Ordin de chemare (assentare)*, în Idem, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3
[15] Regimentul voluntarilor ardeleni, în Idem, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3
[16] *Gazeta „Az Est" şi saşii din Ardeal*, în Idem, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4
[17] *Saşii din Ardeal*, în „Tribuna Bihorului", nr. 1, din 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, Oradea, p. 4
[18] Rudolf Brandsch (22 iulie 1880-23 septembrie 1953), politician şi deputat. S-a născut la Mediaş, în familia pastorului luteran Brandsch, a studiat filozofia şi teologia la Marburg, Jena, Berlin şi Cluj, iar din 1910 a fost deputat în Parlamentul de la Budapesta. Pe 23 octombrie 1918 a susţinut un discurs în Parlament, intervenţie în cadrul căreia s-a pronunţat pentru integritatea teritorială a Ungariei. În urma discuţiilor purtate ulterior cu Iuliu Maniu, pe 1 ianuarie 1919, în numele Consiliului

plenul Adunării Naţionale a Saşilor, desfăşurate la Mediaş[19]. La fel a procedat şi comunitatea ţiganilor transilvăneni care, în adunarea lor întrunită la Rupea (Cohalm), şi-au manifestat adeziune pentru actul unirii şi au cerut să fie puşi sub protecţia Consiliului Dirigent[20].

Propaganda maghiară antiunionistă nu s-a mărginit doar la denaturarea unor adevăruri palpabile şi dovedite, ci s-a îndreptat şi către populaţia satelor româneşti din teritoriile încă neocupate de armata română încercând să smulgă de la ţăranii români adeziuni menite să probeze că aceştia nu ar agrea unirea cu România. Consiliul Naţional Român din Bihor a luat cunoştinţă despre aceste manevre ticăloase şi a luat măsuri de combatere a lor prin ziarele româneşti locale. „Cum se ştie, în vremea din urmă, când a început să răsară şi soarele nostru al Românilor, se îmbulzesc pe satele noastre nişte vestitori străini, trimişi de Budapesta. Ei se apropie cu vorbe de plugarii români şi le cuvântă de dragoste şi fericiri! Le făgăduiesc toate bunătăţile pământului, numai ca să-i îmbete de cap. Cu făgăduielile lor mincinoase, ei vin să orbească mintea cea trează a Românului, ca să-l facă să-şi puie numele pe nişte hârtii, în care stă scris că Românii sunt tare mulţămiţi şi fericiţi sub stăpânirea ungurească şi nu vreau pe lumea asta să se ţină de Ţara Românească” – se atrage atenţia într-un comunicat de presă, primul instrument de contracarare a acţiunilor ungureşti fiind tipărirea broşurii „Către poporul român”, menită să-i lumineze pe cititori în privinţa împlinirii marelui deziderat unionist al tuturor românilor, şi difuzarea acesteia în lumea rurală[21].

Vecinătatea trupelor maghiare şi a celor româneşti de-a lungul liniei vestice de demarcaţie a condus inevitabil la câteva incidente armate, toate provocate de soldaţii unguri, hotărâţi să păstreze oricât se mai putea din teritoriul fostului lor regat. Un asemenea eveniment s-a întâmplat pe 14 ianuarie 1919, în dreptul localităţii Ţigani (azi Crişeni) din judeţul Sălaj, unde militarii maghiari, conduşi de maiorul Gyurotsik Mihályi, au minat un sector al căii ferate pe care se deplasa o garnitură de tren ce ducea trupe române în scopul ocupării oraşelor Jibou şi Zalău. În urma exploziei ce a avut loc, şi-au pierdut viaţa nouă soldaţi, iar alţi 25 au fost răniţi. Ancheta condusă de generalul francez Henry Patey a dovedit implicarea universitarului clujean Apáthy István, comisar general al Ungariei de Răsărit (Transilvania) şi a determinat arestarea acestuia, precum şi plata unei despăgubiri de 900 de mii coroane în sarcina locuitorilor maghiari ai Clujului[22]. Mărturia locotenentului rezervist Aurel Hetco[23], comandantul gărzii naţionale române din Jibou, a scos la iveală şi caracterul premeditat al acţiunii, detaşamentul maghiar

---

Naţional al Saşilor şi al Congregaţiei comitatense, pe 8 ianuarie saşii vor consimţi şi vor achiesa la unirea Transilvaniei cu România – n.n., A.Ţ.

[19] *Rezoluţiunea Saşilor*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3

[20] *Adunarea ţiganilor*, în Idem, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3

[21] *Apostoli mincinoşi*, în „Tribuna Bihorului”, nr. 1, din 25 decembrie 1918/7 ianuarie 1919, Oradea, p. 4

[22] *900.000 coroane tribut asupra Clujului*, în „Alba-Iulia”, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3

[23] Incidentul de la Crişeni (Ţigani) s-a derulat în contextul operaţiunilor militare române de ocupare a teritoriului nord-vestului Transilvaniei până la noua linie de demarcaţie, fixată de Comisia aliată a Antantei între trupele maghiare şi cele româneşti. La începutul lunii ianuarie 1919, trupele române s-au pus în mişcare pe direcţia oraşului Jibou, pe care l-au ocupat pe 11 ianuarie, nu înainte de a dejuca o acţiune maghiară de capturare a trenului cu care se deplasau românii. Ambuscada pregătită de unguri a fost zădărnicită de prezenţa de spirit a locotenentului rezervist Aurel Hetco, comandantul gărzii naţionale din Jibou, care l-a avertizat pe generalul Constantin Neculce, întâlnindu-l halta Gherla, privitor la intenţiile maghiarilor, aşa încât ostaşii primului batalion al Regimentului al Regimentului 16 Infanterie au coborât din tren în halta Var şi au intrat pe jos în oraş, în dispozitiv de luptă. Maghiarii s-au retras astfel spre satul Cuceu, din periferia Jiboului, şi apoi spre Zalău, unde se aflau cantonate două companii româneşti sprijinite de gărzile naţionale române locale. Acestea au fost somate de maiorul Gyurotsik Mihályi să părăsească oraşul în decurs de patru ore, însă ultimatumul maghiar a fost contramandat de universitarul clujean Apáthy István, pe atunci comisar general al Ungariei de Răsărit (Transilvania), în urma negocierilor purtate între consiliile naţionale român şi maghiar. În zonă urma să se instaleze al doilea batalion din Regimentul 16 Infanterie Suceava, sub comanda maiorului Gheorghe Rozin, de la care comandamentul maghiar a solicitat un răgaz de zece zile pentru retragere, însă Rozin a limitat termenul la 48 de ore. În aceste context, pe 14 ianuarie au pornit către Zalău două secţii româneşti de mitraliere, conform surselor istorice maghiare, în vreme ce sursele româneşti spun că efectivele româneşti, îmbarcate în tren, au aşteptat în halta Gârceiu retragerea ostaşilor maghiari. În realitate maghiarii au minat sectorul de cale ferată ce ducea la Zalău şi astfel trenul cu soldaţi români a trebuit să oprească în halta Ţigani, unde a şi fost asaltat de forţele maghiare. În sprijinul românilor asediaţi în tren, a intervenit de la Jibou, în contraofensivă, primul batalion din Regimentul 16 Infanterie, i-au forţat pe unguri să se retragă, au recuperat trenul şi pe 15 ianuarie au intrat în Zalău. În rândul ostaşilor români au fost înregistraţi 6 morţi, 13 răniţi şi 7 dispăruţi. dintre morţi, doar unul dintre cei şase a căzut în luptă, ceilalţi cinci, soldaţi-căruţaşi, au fost capturaţi şi executaţi ulterior de unguri. Ancheta condusă de generalul francez Henry Patey a stabilit vinovăţia maghiarilor pentru producerea incidentului, după ce la Zalău a găsit o telegramă transmisă comandamentului militar maghiar din Zalău, prin care acesta îndemna trupele la rezistenţă armată. Pe baza acestei probe, generalul român Constantin Neculce, comandantul Diviziei 7 Infanterie din Cluj, a ordonat arestarea profesorului Apáthy István şi impunerea unei despăgubiri de 900.000 de coroane în sarcina locuitorilor Clujului, spre folosul ostaşilor români ucişi – n.n., A.Ţ.

supunându-i pe ostaşii români din trenul oprit unui adevărat asediu, până la sosirea şi intervenţia unui batalion al Regimentului 16 Infanterie Suceava, care ocupase deja Jiboul[24]. Nemulţumit de măsurile punitive dispuse de generalul Constantin Neculce, comandantul trupelor române din Cluj, Apáthy István s-a adresat generalului Berthelot cu rugăminte de a lua sub protecţia sa întreaga populaţie maghiară din Ardeal, cerinţă pe care comandantul francez a refuzat-o, amintindu-i petiţionarului maghiar că el însuşi a fost victima agresiunii maghiarilor pe când se afla în vizită la Arad, la sfârşitul lunii decembrie 1918. *„Noi luăm sub scut toate popoarele cari merită să le luăm; după cele petrecute în Arad, în prezenţa mea, poporul dumneavoastră nu s-a dovedit demn şi la înălţimea chiemării sale. Te rog deci să iei la cunoştinţă că aici suntem pe pământul României-mari*" – i-a replicat înalt demnitarul francez[25]. Că generalul francez avea dreptate în spusele sale a dovedit-o alte două incidente petrecute pe 22 ianuarie 1919, când două detaşamente ungureşti au atacat poziţiile româneşti din satele Ţigani şi Ortelec, din Sălaj[26], precum şi asasinarea cu bestialitate a sublocotenentului român George Tămaşiu[27], din comuna Poieni, judeţul Cluj[28].

Consiliul Dirigent a şi întrerupt la începutul lumii martie relaţiile cu guvernul maghiar şi şi-a retras reprezentantul diplomatic de la Budapesta[29], pe Ioan Erdely, după ce o comisie aliată de anchetă a făcut lumină în cazul asasinatului în masă săvârşit de soldaţii maghiari împotriva ţăranilor români din

[24] *Apáthy deţinut*, în „Alba-Iulia", nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4
[25] *Apáthy şi Berthelot*, în Idem, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3
[26] *Comunicatul oficial român*, în Idem, nr. 6, din 29 ianuarie/11 februarie 1919, Alba Iulia, p. 2
[27] Sublocotenentul Gheorghe Tămaş, originar din comuna Poieni, jud. Cluj, a fost asasinat de către soldaţii maghiari pe 25 ianuarie 1919. În documentele întocmite ulterior de comisia româno-franceză de anchetă se consemnează: „Cea mai cutremurătoare moarte au provocat-o sublocotenentului Gheorghe Tămaş. Acesta încercând să se refugieze a fost prins, şi lângă gară a fost maltratat în mod barbar. Tatăl scrie în declaraţia dată că băiatul său la un moment dat «*a cerut mai bine să-l împuşte şi să scape mai uşor de chinuri*», nu l-au lăsat nici să zică rugăciunea, ba i-a luat şi 3.000 de coroane şi ceasul de aur. A doua zi, declară tatăl «*mi-am găsit fiul îngropat până la brâu, partea superioară a capului era aplecată ajungând fruntea pe pământ. Era acoperit cu pietre, uscături şi gunoi. După ce a fost scos de aici s-a constatat că avea 7 împuşcături în piept şi foale şi cel puţin 20 de împunsături cu baioneta pe întreg corpul... Nu mi-au permis să plâng în jurul cadavrului, nici să-i facem înmormântare creştinească*». Când s-a plâns comandantului ungur a primit replica: «*No, vă mai trebuie România Mare? Acum voi veniţi la rând*». Declaraţia este semnată de părinţii victimei şi de 10 martori, din care 3 unguri". Apud Vladimir Roşulescu, *Teroarea ungurească din zonele Transilvaniei încă neocupate de armata română*, în „Art-Emis", din 25 martie 2018
[28] *George Tămaşiu*, în „Alba-Iulia", nr. 7, din 5/18 februarie 1919, Alba Iulia, p. 2
[29] *Cu republica maghiară*, în Idem, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3

comuna bihoreană Sighiştel[30], şi din alte localităţi vecine[31], precum şi datorită vânătorii de preoţi declanşate prin judeţul Sălaj[32].

Apoi, în drumul lor spre Maramureş trupele române, pornite să ocupe Sighetul, au fost atacate la intrarea în oraş de către formaţiuni de luptă ucrainene care, la riposta armată a românilor au nevoite să se retragă, nu înainte de a lăsa în urma lor 50 de morţi, 50 de răniţi şi 350 de prizonieri[33]. Nici la frontiera răsăriteană a României Mari nu era linişte. Aici, o serie de briganzi bolşevici treceau frecvent hotarul ţării şi atacau detaşamentele militare româneşti. Pe 13 ianuarie 1919 au căzut victime unei asemenea samavolnicii generalul Stan Poetaş[34], doi sublocotenenţi şi şaptezeci şi cinci de ostaşi români, prinşi într-o ambuscadă organizată de bandele bolşevice care au trecut Nistrul îngheţat, cu complicitatea ucrainenilor din satele riverane[35].

În ce priveşte trecerea sub autoritate românească a tuturor teritoriilor transilvănene locuite majoritar de români, la finele anului 1918, generalul Henry Berthelot i-a solicitat vice-colonelului Fernand Vix, şeful Misiunii Militare Aliate din Ungaria, să înştiinţeze guvernul maghiar că „armata română este îndreptăţită să treacă peste linia de demarcare şi să ocupe următoarele oraşe: Cluj, Dej, Sătmar, Oradea-mare, Radna, Arad, Marghita şi Sighetul-Marmaţiei” – şi că „Aceasta ocupaţiune va ţine până la sosirea trupelor franceze”[36]. În aceeaşi zi, autorităţile cehe anunţau şi ele ocuparea militară a

---

[30] Abuzurile şi fărădelegile în zonă au fost săvârşite de către soldaţii unui detaşament secuiesc cantonat în localitatea Băiţa, sub comanda locotenentului Karacsony Jenö, începând din a doua jumătate a lunii februarie 1919. Soldaţii maghiari, în permanenţă ameţişi de băutură, organizau expediţii de jaf prin satele româneşti din împrejurimi. Primele victime sunt Sofron Baicu şi Teodor Pele, din Câmpanii de Jos, respectiv Macsin Zoica şi Sandre Zoica, din Câmpanii de Sus, ridicaţi de la domicilii şi executaţi pe drumul ce lega satele lor cu localitatea Sighiştel, în locul numit „Valea Lupului”. Apoi, pe 3 martie 1919, cinci soldaţi turmentaţi au rechiziţionat atelajul ţăranului Ştefan a lui Simion, din Băiţa, şi l-au obligat pe proprietar să-i ducă la Sighiştel, unde voiau să jefuiască gospodăria ţăranului înstărit Atanasie Toader, care îşi dusese familia la Sibiu pentru a o proteja. De altfel, în sat mai rămăseseră doar câţiva bătrâni, ceilalţi locuitori fiind fugiţi prin păduri de spaima soldaţilor maghiari. Când au coborât din căruţă, unuia dintre ostaşi i s-a agăţat şnurul uneia dintre grenade, pe care le avea atârnate de centură, în şiregla (codârla) căruţei şi în felul acesta soldatul s-a auto-detonat, accident constat ulterior de medicul legist dr. Borha. Camarazii săi s-au speriat şi, crezând că au fost atacaţi, au deschis foc de armă asupra caselor şi au aruncat grenade în curţile acestora şi, când li s-a isprăvit muniţia, au solicitat sprijinul detaşamentului lor sub pretextul că „valahii” s-au răsculat. La ora 14 a pornit spre Sighiştel un pluton de militari, condus de maiorul Debreczi, sublocotenentul Ponsicki şi o grupă de mitraliori conduşi de bolşevicul Szanto (comerciant în Băiţa). Ajungând în satul Fânaţe au deschis foc de armă şi au produs primele victime, apoi şi-au continuat omorurile în Sighiştel, după care au dat foc satului. Un prim bilanţ al fărădelegilor înregistrează victimele: Ştefan a lui Simion (Băiţa), Ghergar Vasile (Băiţa), Paşca Ilie a Ciontului, Tuduc Constantin a Licuţii, Boldor Vasile a Anii, Boldor Măriuca, Roman Măriuca, Haneş Ileana, Paşca Anisie a Lii Costi şi Paşca Mărie, martor care, deşi împuşcată în piept, a supravieţuit. Mai târziu, lista a fost completată cu Ştefan Gherger, căruţaşul care-i transportase pe cei cinci ostaşi turmentaţi la Sighiştel, apoi cu Boldur Vasile, Paşca Pascu, văduva lui Pele Teodor, Tuduc Costan, Paşca Ilie, Dronca Mihai, Dronca Alexandru, Dronca Iosif, Toader Atanasie, Haniş Gligor, Baicu Nicolae, Haniş Pavel şi Ilie Groza a Costi. Ziarele maghiare pomeneau de doar nouă morţi şi mai multe gospodării incendiate, dar pe când a sosit la Oradea maiorul francez Dauphont, cu scopul de a conduce o anchetă la locul masacrului, autorităţile maghiare, conduse de comisarul guvernamental Kátz Béla, au încercat să-i zădărnicească misiunea invocând motivul că n-au de unde să-i pună la dispoziţie un automobil, iar când fruntaşii români din oraş au făcut rost de unul, aceleaşi autorităţi l-au intimidat pe ofiţerul francez spunându-i că nu-i pot garanta viaţa de se va deplasa la Seghişte – n.n., A.Ţ.

[31] *Dovezi nouă despre adevăruri vechi*, în „Alba-Iulia”, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3

[32] *În Sălagiu*, în „Foaia Diecezană”, nr. 10, din 23 martie 1919, Caransebeş, p. 3

[33] *Comunicat oficial*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4

[34] Stan Poetaş, născut la 5 decembrie 1870 la Ulmu, jud. Brăila, general al Armatei Române. A urmat şcoala militară şi la 19 ani a absolvit-o cu gradul de sublocotenent, comandant de pluton. În 1916 avea gradul de colonel, la comanda Regimentului 40 Infanterie Călugăreni, a luptat pe frontul din Dobrogea şi s-a afirmat în pe frontul Neajlov-Argeş (Bătălia Bucureştilor). În vara anului 1917 a comandat Brigada 17 Infanterie, cu care a luptat la Mărăşeşti. În iarna anului 1918 este trimis în nordul Basarabiei pentru a organiza apărarea armată împotriva bandelor de dezertori ruşi şi ucraineni, precum şi a bandelor bolşevice, care efectuau incursiuni de jaf în zonă. Pe 8 ianuarie 1919 s-a deplasat către Hotin, de unde primise informaţii că banda bolşevicului G.I. Bărbuţă trecuse Nistrul îngheţat. Soldaţii detaşamentului românesc au fost atacaţi din spate, din satele locuite de ucraineni, iar generalul a fost doborât de lunetistul S. Fosu, iar trupul i-a fost apoi batjocorit. Asasinul a fost prins în 1929 şi condamnat la moarte, în vreme ce G.I. Bărbuţă şi bandiţii lui au fost prinşi şi executaţi de trupele ucrainenilor naţionalişti conduşi de Simion Petliura – n.n., A.Ţ.

[35] *General român mort în luptă cu bolşevicii*, în „Alba-Iulia”, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3

[36] *Armata română va ocupa şi Oradea-mare, Aradul şi Sighetul-marmaţiei*, în „Biserica şi Şcoala”, nr. 52 din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, Arad, p. 5

oraşului Košice din Slovacia[37], în vreme ce locuitorii unguri din Bratislva şi împrejurimi au declarat că se vor opune cu arma-n mână ocupanţilor cehi din zonă[38].

*

Neîncrederea puterilor Antantei a fost alimentată în special de pregătirile militare ale Ungariei şi de către comportamentul abuziv al forţelor armate maghiare în teritoriile revendicate de statele succesorale. Astfel, Divizia secuiască, care a fost organizată la finele anului 1918, a fost forţată să se retragă din Transilvania înspre vest. Sub conducerea colonelului Kratochvil Károly, unitatea a luat în cele din urmă poziţie de-a lungul liniei Vaşcău - Ciucea - Zalău - Baia Mare - Maramureş, aproximativ la

https://trianon100.hu/cimke/1919

graniţa Transilvaniei istorice cu Ungaria.

În iarna anului 1918-1919, ofiţerii unităţii au început să profite de pauzele de moment din spatele frontului pentru a recruta intens. Cu toate acestea, mobilizarea a dat rezultate medii. Cei mai mulţi soldaţi au fost mobilizaţi în Debreţin şi Satu Mare, în timp ce cei care locuiau în regiunile interioare ale Câmpiei Tisei- după mai bine de patru ani de război - au arătat puţin entuziasm pentru apărarea armată. Colonelul

[37] *Cehii au ocupat Caşovia*, în *Ibidem*

[38] *Până la cea din urmă picătură de sânge*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 3

Gyula Ruszkay aminteşte că într-unul din satele din Szatmár „doar 30 de persoane ni s-au alăturat în urma recrutării. Nu mai există entuziasm pentru unguri, erau obosiţi de lungul război. Zoltán Muzsnai a relatat ulterior între cele două războaie mondiale despre starea de spirit a populaţiei. „Le-am oferit bărbaţilor

arme şi haine să stea cu noi, să oprească Ungaria de Jos, să nu privească batjocura Marii Câmpii cel puţin ... În ciuda tuturor problemelor şi dificultăţilor, până în primăvara anului 1919, Divizia Secuiască a devenit cea mai mare unitate maghiară de luptă, cu un număr total de 11.353 de ofiţeri[39].

Harta întocmită de istoricul Révész Tamás se bazează pe un registru de cohorte al unuia dintre regimentele de infanterie ale diviziei şi prezintă reşedinţa permanentă a voluntarilor din judeţul Bihor, în comparaţie cu compoziţia etnică a fiecărei plase. Din date reiese clar că majoritatea soldaţilor au fost recrutaţi din Oradea şi din împrejurimile sale, precum şi din teritoriile de naţionalitate mixtă, în timp ce în zonele cu o majoritate maghiară departe de liniile de demarcaţie, populaţia a rămas destul de pasivă. Conform surselor rămase, acesta nu a fost în nici un caz un fenomen unic, iar ofiţerii diviziei secuieşti au raportat atitudini similare şi de-a lungul primei linii.

Apoi ambele regimuri maghiare ce s-au perindat la cârma ţării s-au folosit de refugiaţii maghiari din Transilvania ca de o sursă de revigorare a efectivelor militare proprii, în special în perspectiva ofensivei duse în zona montană din nordul Ungariei, când au fost cucerite câteva zone slovace[40].

*

Contrariat de dispoziţia generalului Berthelot, premierul maghiar Károlyi Mihályi l-a însărcinat pe profesorul clujean Apáthy István, comisar guvernamental al Ungariei de Răsărit, să-l trimită la Sibiu pe baronul Emil Horvath-Petrichevich, fostul împuternicit al guvernului maghiar în problema etatizării şcolilor confesionale româneşti din Transilvania, sub guvernarea Tisza Istvan, pentru a negocia şi a-l convinge pe generalul francez să-şi revoce decizia. Acesta a sosit la Sibiu însoţit de prinţul Hohenlohe, cei doi fiind însă imediat arestaţi de o patrulă românească la hotelul „Împăratul Romanilor” şi duşi în faţa Consiliului Dirigent, care le-a zădărnicit misiunea[41].

La Budapesta, eşecul negocierilor a determinat demisia cabinetului şi înlocuirea acestuia cu un altul de coloratură social-democrată, sub preşedinţia premierului ad-interim Berinkey Dénes[42], iar în ţară dezicerea socialiştii români de asocierea lor cu omologii maghiari, pronunţată în cadrul lucrărilor congresului Partidului Social-Democrat (secţia română), desfăşurat la Sibiu în ianuarie 1919[43].

Către sfârşitul lunii, străzile Budapestei s-au transformat în teatre de luptă între soldaţii maghiari bolşevizaţi şi agenţii poliţiei urbane care încercau să reîntroneze ordinea. În urma unei astfel de confruntări, în faţa cafenelei „Hungaria” au rămas pe caldarâm cinci morţi şi opt răniţi[44], iar redacţia jurnalului budapestan „Pesti Hirlap” a fost devastat de către o mulţime de manifestanţi, nemulţumiţi ce criticile aduse de gazetă lumpenproletariatului ce demonstrează pe străzile capitalei[45]. Curând ministrul Cultelor, Kunfi Zsigmond, a decretat eliminarea religiei din instituţiile de învăţământ[46]. Situaţia politică din capitala ungară s-a deteriorat şi mai tare după ce regele Ferdinand al României a ordonat trupelor române, pe 28 februarie 1919, să treacă linia de demarcaţie şi să ia sub control românesc teritoriile de la vest de această arbitrară şi efemeră frontieră[47], decizie precedată la Sibiu de un mare miting de solidaritate a românilor ardeleni cu fraţii lor din Crişana, Sălaj şi Sătmar[48], iar la 4 martie a fost înştiinţat printr-o telegramă venită de la Paris şi Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului Dirigent, că linia demarcaţională a fost mutată şi că armatele române trebuie să ocupe „Sătmarul, Oradea-mare, Aradul şi Careii-mari” – şi că – „De la această linie până la Tisa, teritoriul va fi ocupat de trupe franceze”[49].

---

[39] Révész Tamás, *1919 eleji helyzetkép Bihar vármegyéből*, (Situaţia de la începutul anului 1919 în Bihor) în https://trianon100.hu/cimke/1919, din 31 octombrie 2019

[40] Szűts István Gergely, *Menekültkérdés és a Tanácsköztársaság menekültpolitikája*, (Proplema şi politica refugiaţilor în Republica Bolşevică) în „A zsidózó Kun Béla és a többiek”, în *Mandiner*, din 20 mai, 2019

[41] *Deţinerea baronului Horvath Petrichevich*, în „Biserica şi Şcoala”, nr. 52 din 23 decembrie 1918/5 ianuarie 1919, Arad, p. 6

[42] *Guvernul maghiar s-a constituit*, în „Alba-Iulia”, nr. 3, din 8/21 ianuarie 1919, Alba Iulia, p. 4

[43] *Sibiiu*, în *Ibidem*

[44] *Ibidem*

[45] *Turburările din Budapesta sunt tot mai dese*, în Idem, nr. 5, din 22 ianuarie/4 februarie 1919, Alba Iulia, p. 3

[46] *Religia şi şcoala*, în Idem, nr. 6, din 29 ianuarie/11 februarie 1919, Alba Iulia, p. 2

[47] *Peste linia de demarcaţie*, în Idem, nr. 9, din 19 februarie/4 martie 1919, Alba Iulia, p. 4

[48] *O mare adunare poporală*, în „*Ibidem*, p. 3

[49] *Mutarea liniei demarcaţionale*, în Idem, nr. 10, din 24 februarie/11 martie 1919, Alba Iulia, p. 3

Pe 20 martie 1919 comandantul Misiunii Militare Franceze la Budapesta, vice-colonelul Fernand Vix, i-a înmânat premierului Károlyi Mihály decizia prin care Conferinţa de Pace impunea înfiinţarea unei zone demilitarizate la vest de linia de demarcaţie de pe Carpaţii Apuseni, zonă ce cuprindea printre altele oraşul Debreţin şi o parte a Câmpiei Tisei (Alföld). Şeful cabinetului nu a acceptat-o şi în aceeaşi zi a anunţat demisia cabinetului său, în speranţa că un guvern pur socialist va fi mai în măsură să rezolve problema. El nu cunoştea în acel moment faptul că social-democraţii încheiaseră deja un acord de fuziune cu comuniştii şi că hotărâseră instaurarea dictaturii proletare de îndată ce vor prelua puterea, aşa că a doua zi a fost făcută publică demisia guvernului şi lovitura de stat bolşevică s-a derulat cu succes. Există însă dubii în privinţa autenticităţii iscăliturii „aşternute" pe documentul demisiei de către fostul premier[50].

Când premierul demisionar Károlyi Mihályi le-a oferit guvernarea, social-democraţii maghiari s-au temut să alcătuiască un cabinet în care să nu fie prezenţi şi comuniştii, pe semne le-au fost frică de posibilele lor acţiuni subversive, aşa că au hotărât să gestioneze împreună. Dar politica definitorie a noului guvern, instalat la 21 martie 1919, au imprimat-o comuniştii, care au preluat modelul sovietic. Aripa comunistă, stânga radicală, reprezentată de indivizi precum Landler Jenö sau Böhm Vilmos, comandantul trupelor roşii, pleda pentru introducerea dictaturii proletare, în vreme ce aripa socialistă, reprezentată de Kunfi Zsigmond, Peidl Gyula şi Peyer Károly, înclinau pentru o politică a „jumătăţilor de măsuri", adică mai moderată.

Oricum, decizia Antantei a creat stupoare şi a alimentat temeri în rândul opiniei publice maghiare, sentimente pe deplin reliefate în articolul de fond găzduit de periodicul budapestan „Pesti Napló" din 22 martie 1919, sub titlul „Dictatura proletariatului". „Noua eră a Revoluţiei Maghiare s-a deschis astăzi: Imperialismul hoţesc al Antantei, viziunea ei îngustă, politicile sale flămânde şi nesătule au împins tânăra Republică Populară Maghiară într-o criză ce nu se putea rezolva decât printr-o nouă faptă revoluţionară. Vice-colonelul Vix, la ordinul generalului Lobit, comandant al trupelor franceze staţionate în Ungaria, a înaintat guvernului, ieri la prânz, o notă ce conţinea ultima decizie luată de Antanta la Conferinţa de Pace. Conferinţa de Pace de la Paris a hotărât că liniile de demarcaţie ale trupelor de ocupaţie din Ungaria vor fi considerate de acum ca frontiere definitive şi a mai stabilit, de asemenea, o largă zonă neutră ce include următoarele oraşe maghiare: Arad, Oradea, Satu Mare, Seghedin şi Nagykanizsa. Nota mai dă dreptul cehilor să traverseze Dunărea şi să ocupe importante zone de pe Dunăre. Dacă această decizie mizerabilă şi inumană a Conferinţei de Pace va deveni realitate, atunci Ungaria va fi distrusă şi Budapesta se va scufunda. Ar rămâne vreo 40 de kilometri între noile graniţe ale armatelor de ocupaţie şi Budapesta, iar de pe această îngustă bucată de pământ ne-ar fi imposibil să întreţinem traiul unei capitale cu două milioane de locuitori. Conform deciziei Antantei, ar trebui să părăsim această zonă neutră în zece zile, să abandonăm acolo materialul militar adunat şi să răspundem notei până vineri seara. Guvernul nu a acceptat nota Antantei şi şi-a asumat imediat consecinţele refuzului: a demisionat în bloc" – aprecia gazeta budapestană, după care însera şi proclamaţia lansată poporului maghiar de premierul demisionat Károlyi Mihály[51].

Pentru a consolida regimul comunist din Ungaria, Kremlinul a luat în calcul mai multe posibilităţi de întrajutorare a Budapestei. Una dintre acestea, luată în discuţie în aprilie 1919, prevedea deplasarea unor forţe armate ucrainene în sprijinul lui Kun Bela, mai ales că forţele armate cehoslovace şi româneşti făceau presiuni asupra frontierelor maghiare şi era de aşteptat ca şi sârbii să le urmeze exemplul. Kun a şi început demersurile în acest sens, iar Jukums Vācietis, comandantul suprem al Armatei Roşii, l-a contactat telegrafic pe V.P. Antonov-Ovseenko, şef-comisarul politic al Ucrainei, pentru a găsi cea mai eficientă şi rapidă cale de asistenţă militară a Ungariei, aceasta constând în alegerea rutei Galiţia-Bucovina înspre frontiera maghiară pentru deplasarea trupelor. Riscul major al acestei iniţiative era însă acela că traversarea teritoriului în cauză ar fi putut declanşa ostilităţi militare cu Polonia. Pe de altă parte,

[50] Gali Máté, *Elbukik a proletárdiktatúra 133 napos rémuralma. A Tanácsköztársaság zsákutca volt a magyar történelemben*, (Eşecul regimului de 133 de zile al terorii dictaturii proletare. Republica bolşevică a fost o pată neagră în istoria Ungariei) în „Magyar Nemzet", din 1 august 2019

[51] *Dictatura Proletariatului*, în „Pesti Napló", nr. 69, din 22 martie 1919

războiul civil din Rusia nu se încheiase, iar pentru Vācietis prioritară, la acel moment, era ocuparea bazinului Donbas de către sovietici[52].

În această direcţie, nu întâmplător prima acţiune a noului stat proletar maghiar a fost să solicite o alianţă „armată şi spirituală" guvernului Rusiei Sovietice, după cum dădea de ştire cotidianul mai sus pomenit. „Gărzile roşii ale ruşilor au ajuns în sectorul Cernăuţi-Hotin. Avem toate perspectivele de a conlucra cu armatele fraţilor proletari ruşi pentru a stârpi definitiv hoţiile imperialismului. Prima zi a celei de-a doua revoluţii maghiare s-a scurs liniştită şi fără vărsări de sânge, la fel ca în 31 octombrie anul trecut, ziua revoluţiei populare maghiare. Încă o dată Ungaria, ţara proletariatului maghiar, s-a mişcat şi a trântit la pământ pe hoţii şi prădătorii care s-au jucat în tăcere cu sângele maghiar şi cu viitorul proletariatului mondial" – se afirma în gazetă[53].

*

Situaţia politică, economică şi socială a Ungariei a fost atât de grav tulburată de cabinetul condus de Kun Bela, încât până şi opinia generală a agenţiilor de presă prezente în capitala maghiară, cum că numai intervenţia armatelor române ar putea înlătura guvernul bolşevic de la Budapesta şi ar reinstaura ordinea în Ungaria[54], tot acestea semnalând şi starea de canibalism politic în care a decăzut conducerea bolşevică a Ungariei, manifestată prin condamnări la moarte şi execuţii în rândurile liderilor aflaţi la putere[55]. Abuzuri grave ale comuniştilor maghiari au fost semnalate şi în teritoriile româneşti aflate încă sub ocupaţia militară a bolşevicilor unguri. Informaţiile venite de aici vorbeau despre arestarea episcopului ortodox al Aradului, Ignatie Papp, a vicarului ortodox al Oradiei, Roman Ciorogariu şi a teologului greco-catolic orădean Iacob Lazăr[56], alte semnalau asasinarea unor lideri politici ai românilor bihoreni[57], în vreme ce Marele Cartier general al Armatei Române anunţa oficial că detaşamente maghiare au săvârşit noi încălcări ale liniei de demarcaţie săvârşite de trupele maghiare, care au atacat poziţiile româneşti de la Crişeni (Sălaj şi Bodeşti (Arad)[58], toate aceste fărădelegi determinând, începând cu 16 aprilie 1919, declanşarea ofensivei armatelor române dincolo de linia de demarcaţie şi eliberare în următoarele patru zile a întregului teritoriu locuit de românii din vestul Transilvaniei[59], pentru ca pe 11 mai să fie raportată ruperea frontului de pe Tisa în sectorul Szolnok, pătrunderea avangărzii armatei române pe teritoriul de pe malul drept al Tisei şi reuşita operaţiunilor de tăiere a retragerii armatelor maghiare[60], succese care l-au făcut pe liderul bolşevic Kun Bela să solicite începerea tratativelor de pace cu guvernul român şi cu cel cehoslovac[61].

Aşadar, trupele române cantonate pe linia Sighet- Crişeni- Ciucea- Zam vor riposta energic împotriva armatelor bolşevice maghiare, vor elibera teritoriile Sălajului, Sătmarului şi Bihorului şi până la 1 mai vor atinge malul stâng al Tisei, unde se vor opri, înfiinţând un punct de joncţiune, cu trupele cehoslovace la Tokaj, pentru a zădărnici vreo acţiune militară de într-ajutorare a bolşevicilor maghiari dinspre Rusia[62]. În aceste condiţii în teritoriile amintite se va instala administraţia românească. În unele locuri însă, cum a fost şi în cazul Bihorului, o bună parte a funcţionarilor vechiului regim maghiar vor păstraţi în posturi pentru o vreme[63]. Primarului Rimler Károlyi, cel care a întâmpinat la porţile oraşului

---

[52] Robert Service, *Trotsky: A Biography*, Macmillan Publishers, London, 2009, p. 251
[53] *Ibidem*
[54] *Foile din străinătate*, în „Alba-Iulia", nr. 14, din 26 martie/8 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3
[55] *Nebuniile ungureşti nu mai au capăt*, în Idem, nr. 15, din 15 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3
[56] *Episcopul Ignatie Pap internat*, în Idem, nr. 16, din 20 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3
[57] *Români spânzuraţi*, în *Ibidem*
[58] *Marele Cartier General*, în *Ibidem*
[59] *Intrarea trupelor române în Oradea-Mare*, în Idem, nr. 17, din 29 aprilie 1919, Alba Iulia, p. 3
[60] *Dezastrul trupelor ungureşti*, în „Tribuna Bihorului", nr. 14, din 28 aprilie/11 mai 1919, Oradea, p. 2
[61] *Ungurii cer pace*, în *Ibidem*
[62] G.D. Mărdărescu, *Campania pentru desrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei (1918-1920)*, Editura Cartea Românească S.A., Bucureşti, 1922, p. 42-62
[63] *Cârmuire românească la oraş şi la comitat*, în „Tribuna Bihorului", nr. 14, din 28 aprilie/11 mai 1919, p. 5

armatele române, conduse de generalul Traian Moşoiu, îi va reveni sarcina de a gestiona vizita familiei regale a României la Oradea pe 23 mai 1919[64].

La 19 aprilie 1919, au intrat în oraşul Satu Mare trupele colonelului român Cleante Davidoglu, punând capăt astfel oricărei speranţe de reconstituire unui stat maghiar şi deschizând un lung proces de integrare a nord-vestului ţării în Regatul României Mari. Oraşul se confruntase cu probleme grave vreme de o lună, cât a guvernat aici administraţia bolşevică, care a părăsit urbea pe 17 aprilie 1919, cu doar două zile mai devreme. În acest context, administraţia maghiară, reorganizată în toamna anului 1918 sub primarul Lénárd István, a predat oraşul armatei române. Pe parcursul marşului dinspre Cluj, trupele au fost atente ca prestaţia lor să fie impecabilă încât să nu se înregistreze atrocităţi pe parcurs. Motivul principal era proximitatea frontului, dar şi facilitarea procesului ulterior de consolidare[65]. Momentul a fost imortalizat de regretatul primar Augustin Ferenţiu, care şi-a scris memoriile în 1924, documentul fiind păstrat de un moştenitor al pictorului Aurel Pop. Este unica relatare detaliată a marşului românilor şi a zilelor care l-au precedat. De subliniat sunt două aspecte legate de textul memoriilor, anume că populaţia maghiară de aştepta cu nerăbdare intrarea armatei române, remarcă valabilă însă doar în raport cu Republica Sovietică Maghiară. Pe de altă parte, argumentul colonelului Davidoglu, cum că intervenţia armatei române a fost executată la comanda Antantei, este considerat de istoriografia maghiară ca fiind doar o scuză. Prima şedinţă a Consiliului municipal, de după ocupaţie, în care primarul Lénárd şi-a dat demisia, motivând că nu cunoaşte limba română, poate fi socotit ca fiind primul pas în procesul de schimbare a regimului[66]. În înaintarea lor, armatele române s-au oprit şi şi-au consolidat poziţiile pe malul stâng al Tisei.

În schimb bolşevicii maghiari au reuşit să oprească avansul armatelor cehoslovace şi chiar să pornească o contraofensivă de succes. După multă vreme, la Budapesta ajungeau din nou veşti bune de pe front, pe 20 mai 1919 trupele roşii ocupaseră oraşul Miskolc, iar articolul de fond găzduit de periodicul de stânga „Népszava”, din 7 iunie, anunţa „suntem în Košice, Banská Štiavnica, Korpona şi Nagysurány”, pentru ca a doua zi să revină cu titlul „Pumnul puternic al revoluţiei a zdrobit capitalismul internaţional… Muncitorii domnesc la Košice, Korpona şi Banská Štiavnica… Arealul de exploatare a capitalismului ceh s-a restrâns… Revoluţia socialistă a cucerit un teritoriu vast şi preţios”[67].

*

Apoi, s-a produs o ruptură şi între conducerea comunistă şi corpul ofiţeresc al vechii armate maghiare, deoarece bolşevicii erau interesaţi mai mult de răspândirea ideologiei lor şi de exportul revoluţiei decât de restabilirea vechilor graniţe ale Ungariei. Această falie s-a făcut simţită în special după campania militară dusă de unguri pentru recucerirea unor regiuni ale Slovaciei, din mai-iunie 1919, când trupele au fost silite să se retragă după ce Kun Béla a primit două note de la preşedintele francez George Clemenceau. În prima sa telegramă, Clemenceau i-a propus să constituie o delegaţie spre a putea participa la lucrările Conferinţei de Pace, iar în cea de a doua i-a promis că va temporiza ocupaţia militară românească aşezată pe malul stâng al Tisei[68].

În iulie însă, Kun Béla a încercat să-şi recâştige poporul de partea sa printr-o victorie militară, aşa că armatele bolşevice maghiare au atacat poziţiile trupelor române, încălcând astfel înţelegerea cu Aliaţii. Operaţiunea s-a încheiat printr-o răsunătoare înfrângere, care a declanşat după ea ofensiva părţii adverse şi marşul armatelor române către capitala ungară, în vreme ce ostaşii maghiari se retrăgeau în dezordine către vest[69].Această retragere i-a demoralizat pe soldaţi şi i-a determinat pe cei mai capabili ofiţeri, precum Stromfeld Aurel, să demisioneze. Aşa dar, În primele săptămâni ale lunii iulie 1919, în ciuda faptului că armata română nu a părăsit aliniamentul din stânga Tisei şi în ciuda cererilor aşa-numitei celei de-a doua liste a lui Clemenceau, Republica Sovietică era într-o criză serioasă. Prin urmare, autorităţile

---

[64] Lucia Cornea, *Instituţia primarului şi primarii Oradiei între 1918-1944*, în „Oradea, pagini de istorie”, Editura Muzeului Ţării Crişurilor, 2003, Oradea, p. 73-74

[65] Sárándi Tamás, *Impériumváltás Szatmárnémetiben, 1919 április*, (Schimbarea administraţiei în Satu Mare, aprilie 1919) în http://trianon100.hu/blog-cikk/imperiumvaltas-szatmarnemetiben-1919-aprilis, din 24 septembrie 2019

[66] *Ibidem*

[67] *A Népszava a június 10-i kassai népgyűlésről*, („Glasul Poporului” la adunarea populară de la Kosice din 10 iunie) în „Krónika”, din 11 iulie 2019

[68] *** *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, H.M. Stationery Office, 1947, London, p. 83

[69] Gali Máté, *Elbukik a proletárdiktatúra 133 napos rémuralma. A Tanácsköztársaság zsákutca volt a magyar történelemben*, (Eşecul regimului de 133 de zile al terorii dictaturii proletare. Republica bolşevică a fost o pată neagră în istoria Ungariei) în „Magar Nemzet”, din 1 august 2019

militare şi politice au decis să lanseze un atac împotriva forţelor române la 20 iulie 1919, care traversează Tisa.

Lovitura principală a fost lăsată unităţilor de trecere la Rakamaz, Szolnok şi Szentes. Însă, după succesul primelor câteva zile, ofensiva s-a oprit din cauza creşterii rezistenţei româneşti şi a dificultăţilor de recrutare. La 24 iulie 1919, armata română a contraatacat şi a suprimat cu succes trupele maghiare în Dunăre-Tisa. Şeful Statului Major Julier Ferenc şi-a prezentat demisia, care nu a fost acceptată de conducerea politică. Ca urmare a crizei emergente a conducerii şi a luptei fără speranţă cu inamicul învingător, moralul Armatei Roşii s-a prăbuşit foarte repede. Pe fondul contra-ofensivei din iulie a armatelor române pe râul Tisa, guvernul Kun Bela a găsit resursele necesare să coordoneze retragerea trupelor sale şi odată cu acestea şi a echipamentului feroviar existent. Însă, acest inventar includea şi echipamentul feroviar din teritoriile ungureşti locuite de români, cehoslovaci şi sârbi[70].

La 1 august, Consiliul guvernator revoluţionar a încercat încă o dată să-şi mobilizeze ţara în interior, dar spre deosebire de luna mai 1919, cel mai important organ decizional al Republicii Sovietice, Consiliul Muncitorilor şi Militarului din Budapesta, considera deja că nu are sens să continue lupta. Fără sprijin din partea conducătorilor dictaturii proletare, au decis să demisioneze, iar majoritatea comisarilor naţionali au fugit la Viena cu trenul. Guvernul sfaturilor şi-a anunţat demisia pe 1 august 1919, gestiunea ţării fiind lăsată în mâinile unui cabinet format din social-democraţi moderaţi, conduşi de Peidl Gyula, un fruntaş care nu făcuse parte din conducerea bolşevică. Foştii miniştri comunişti şi-au luat familiile şi s-au refugiat la Viena, cu trenul de seară din acea zi, unde guvernul austriac de stânga le-a oferit azil politic[71]. Pe 4 august trupele române au intrat în Budapesta[72].

Concluzia cea mai îndreptăţită e cea formulată de istoricul Ablonczy Balázs, care afirmă că Republica Bolşevică Maghiară, a celor 133 de zile, a constituit o anomalie ce a întrerupt evoluţia istorică a Ungariei. De aceea, dictatura comunistă instaurată în anii 1947-1948 nu poate fi considerată o continuatoare a celei din instalate în 21 martie 1919[73].

Abstract

The year 1919, the year of political crises and post-war conflicts

In this study I tried to illustrate the political complexity of the year 1919. The series of capitulations and armistice of the countries that joined in the alliance of the "Central Powers", from the autumn of 1918, did not bring much desired peace. During the year 1919, a lot of local conflicts are recorded, most of them born of the difficulty of drawing ethnic boundaries between the new states that were born on the ruins of the dead empires or between the defeated states and these new states. This is the case of Romania, which placed its armies on the armistice line at the top of the Western Carpathians, waiting for the new route of the Romanian border with Hungary to be established at the Paris Peace Conference. On April 16, 1919, the new Hungarian army, established by the Bolshevik regime in Budapest, attacked the Romanian military positions, an action that generated a Romanian counter-offensive, which stopped only in Budapest[74].

Keywords: România, Transilvania, Ungaria, Bihor, Satu Mare, Budapesta, Kun Bela, Fernand Vix

*

[70] Lojkó Miklós, *British policy on Hungary, 1918-1919: a documentary sourcebook*, in *SSEES occasional papers*, vol. 28, School of Slavonic and East European Studies, 1995, p. 293

[71] Gali Máté, *loc.cit.*

[72] Paul A. Hanebrink, *In Defense of Christian Hungary. Religion, Nationalism and Antisemitism, 1890-1944*, Cornell University Press, Ithaca, 2006, p. 74

[73] Gali Máté, *loc.cit.*

* Augustin Ţărău, muzeograf la Muzeul Oraşului Oradea-Complex Cultural; e-mail: gustav_arhive@yahoo.com

[74] Studiu prezentat în cadrul sesiunii de comunicări ştiinţifice desfăşurate la Carei (6-9 noiembrie 2019) cu tema „Anul 1919 în istoria Transilvaniei”.